

УДК 391(477)

**ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОРОЧКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ТРАДИЦІЙНОГО СТРОЮ
У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ (ДРУГА ПОЛ. XIX СТ. – 80-ті РОКИ XX СТ.)**

Шнуренко Тетяна Валентинівна – старший викладач кафедри
народнописенного та хорového мистецтва,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
orcid.org/0000-0002-7468-1465
doi.org/10.35619/ucpmk.vi30.190
shnurenkotanya@ukr.net

Виявлено ступінь дослідженості української традиційної сорочки як важливого елементу народного строю у наукових працях вітчизняних науковців. Проаналізовано академічну літературу розглянуто у межах двох хронологічних періодів: 1) друга половина XIX ст. – 1922 рік, коли вивчення духовної та матеріальної культури українців сформувалось і розвинулось в окремий напрям наукового (переважно етнографічного) студіювання; 2) 1923–1990 рр. (доба СРСР), коли вивчення народного вбрання українців виділилося у додатковий етномистецтвознавчий напрям досліджень.

Ключові слова: українська сорочка, етномистецтвознавство, українська культура, традиційне натільне вбрання, особливості декорування, колористика.

Постановка проблеми. Традиційна українська сорочка належить до тих специфічних наукових об'єктів, вивчення яких потребує опрацювання широкого кола академічних джерел, що висвітлюють багатомірність українського народного вбрання як яскравого прояву їх духовної та матеріальної культури. Актуальність дослідження зумовлена науковим інтересом до особливостей розвитку методології та інформативної бази дослідження народного одягу в Україні. Міждисциплінарний підхід до вивчення наукової проблематики зумовив використання літератури головним чином етномистецтвознавчого, культурологічного, а також етнологічного характеру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій довів, що історіографія з вивчення народного одягу (зокрема особливостей крою, пошиття, декорування та способів носіння української традиційної сорочки) неодноразово ставала предметом дослідження сучасних науковців – М. Олійник [25], В. Щибрі [41], А. Варивончик [4], Ю. Нікішенко [21] та інших дослідників, які визначали кілька хронологічних етапів у вирішенні наукових проблем, пов'язаних з умовами побутування та художнім змістом українських сорочок (композиційні мотиви, їх варіативність, колористика тощо).

Метою статті є виявлення ступеня вивченості української традиційної сорочки як важливого елементу народного строю у наукових працях вітчизняних науковців упродовж другої пол. XIX ст. – кінця 1980-х рр. (етнологічні та мистецтвознавчі розвідки).

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з хронологічних меж, заявлених у назві статті, наукові праці, в яких висвітлено характер побутування української сорочки та розглянуто регіональні особливості її декорування, умовно пропонуємо структурувати наступним чином: перший період – друга пол. XIX ст. – 1922 р., другий період – 1923–1990 рр. (радянська доба).

Перший період в історіографії української сорочки пов'язаний з іменами таких дослідників як О. Афанасьєв-Чужбинський [1], Ф. Вовк (Ф. Волков) [5], Я. Головацький [6], Г. Данилевський [8], В. Милорадович [19], Б. Познанський [27], Н. Степовий [31; 32], М. Сумцов [33], П. Чубинський [34–36], В. Шухевич [40]. Так, основні комплекси українського селянського вбрання з перерахуванням їх локальних назв уперше докладно описано у публікації поета, перекладача та етнографа О. Афанасьєва-Чужбинського «Побут малоруського селянина (переважно в Полтавській губернії)» (1855 р.) [1]. Доповненням до інформації, зібраної О. Афанасьєвим-Чужбинським, стали матеріали, вперше опубліковані 1856 р. істориком, філологом та етнографом М. Максимовичем під назвою «Дні і місяці українського селянина» [17], де автор, зокрема, проаналізував використання традиційної сорочки в обрядових діях під час заговорювання посівного зерна.

Важливі відомості щодо побутування сорочки (зокрема особливостей її крою) серед певних професійних верств українського населення можна віднайти у дослідженнях середини XIX ст. історика, мандрівника, державного чиновника Г. Данилевського, опублікованих 1901 р. у Санкт-Петербурзі [8]. Завдяки спостереженням науковця маємо нагоду дізнатися більше про зовнішній вид чумаків і такий елемент їхнього вбрання як «чумацькі» (або «лоцманські») сорочки.

На особливу увагу в контексті окресленої теми заслуговує наукова праця відомого галицького письменника і фольклориста Я. Головацького «Про народний одяг і убрання русинів, або руських в Галичині і північно-східній Угорщині» (Санкт-Петербург, 1877) [6]. Сорочку (або «кошулю») подано

автором як частину комплексного вбрання міщан та селян чоловіків і жінок окремо; надано їй характеристику за наступними параметрами: крій, матеріал, технологія виготовлення, назви окремих елементів, колористика вишивки тощо. Первинну форму сорочки галичан та русинів Головацький вбачав в одязі мешканців колишнього Галицько-Волинського князівства.

Регіональні особливості побутування традиційної української сорочки – варіативність її крою, типи оздоблення, взаємозв'язок із календарною та сімейною обрядовістю – представлено у матеріалах, зібраних етнографічно-статистичною експедицією Південно-Західного відділу Імператорського Російського географічного товариства (томи – III, V, VII; Санкт-Петербург 1872–1877 рр.) та упорядкованих етнографом, істориком та географом П. Чубинським [34–36]. Представлена інформація дозволяє виявити локальну специфіку у назвах, способах носіння та технології вироблення і художнього оздоблення традиційної української сорочки.

Спостереження щодо побутування сорочки у вбранні заможних козаків можна віднайти в праці П. Єфименко «Старовинний одяг і предмети домашнього побуту слобожан» (Харків, 1887 р.) [10]. Автор доводить, що якість одягу (зокрема й сорочки) у представників козацького прошарку, насамперед, пов'язувалася з майновим становищем її власників, спроможністю до вибору дорогих тканин та багатого оздоблення, складністю виготовлення і художнього оздоблення.

Сорочка, як важливий елемент українського селянського строю, представлена у статтях Н. Степового «Малоруський народний одяг. Козелецький повіт» та «Малоруський народний одяг. Ніжинський повіт», надрукованих на сторінках часопису «Київська старовина» (1893 р.) [31; 32]. Автор, зокрема, намагався з'ясувати, які чинники (географічні, кліматичні, побутові, ремісничі тощо) впливали на формування того чи іншого типу вбрання, зокрема й натільного.

Традиційне вбрання гуцулів стало об'єктом дослідження вітчизняного громадського діяча, етнографа та публіциста В. Шухевича у статті «Гуцульська ноша» (1899 р.) [40]. Окрему увагу науковець приділив жіночим і чоловічим сорочкам: автор надав характеристику матеріалам, з яких їх виготовляли, навів приклади крою та носіння тощо.

Аналіз жіночого одягу Харківщини можна побачити серед матеріалів, зібраних у монографічному дослідженні М. Сумцова «Нариси народного побуту (з етнографічної екскурсії по Охтирському повіту Харківської губернії)» (Харків, 1902 р.) [33]. Автором, зокрема, описано конструктивні особливості та колористичну жіночих сорочок у с. Люджа Охтирського повіту (тепер – с. Люджа Тростянецького р-ну Сумської обл.), які, на думку науковця, відрізнялися їх тяжінням до крою сорочок «великороських».

Локальну своєрідність носі українських селян Лубенського повіту Полтавської губернії представлено у монографії вітчизняного фольклориста та етнографа В. Милорадовича «Життя-буття лубенського селянина» (Київ, 1904 р.) [19]. Важливе місце серед опису деталей вбрання українців Полтавщини посідає саме сорочка, її художнє оздоблення та кольорова гама; натільний одяг представлено автором як багатофункціональний елемент сімейної та календарної обрядовості.

Описання народної носі українців, зокрема й натільного одягу, знаходимо у дослідженні вітчизняного письменника й краєзнавця Б. Познанського «Одяг малоросів» (Москва, 1905 р.) [24]. Аналізуючи традиційну сорочку як один із видів народного вбрання, автор характеризує її через такі ознаки як: ареал побутування, локальність назв, матеріали, крої, технології виготовлення та художнього оздоблення, способи використання в обрядодіях тощо.

Регіональна специфіка української традиційної сорочки розглянута відомим антропологом, етнографом та археологом Ф. Вовком у монографії «Український народ у його минулому і сьогоденні» (Петроград, 1916 р.) [5]. У розділі «Одежа» науковцем з'ясовано видозміни у розвитку українського народного вбрання, зокрема сорочки; надано інформацію щодо її локальних назв та регіонального побутування; запропоновано ілюстративний матеріал із малюнків художника Ю. Павловича.

Таким чином, аналіз історіографії першого періоду довів, що продовж другої пол. XIX ст. і до 1922 р. відбулося істотне накопичення інформації щодо регіонального побутування української сорочки, закладено міцні підвалини для подальшого розвитку методології вивчення натільного вбрання.

Другий період історіографії проблеми – 1923–1990 рр. – хронологічно пов'язаний з перебуванням України (на той момент – УРСР) у складі СРСР і характеризувався появою нового в гуманітарній науці – етномистецтвознавчого напрямку досліджень української сорочки, коли об'єктом вивчення науковців стало декорування натільного вбрання, його колористика та орнаментальний малюнок. Серед академічних робіт цього періоду назвемо монографічні дослідження В. Білецької [2], Т. Кари-Васильєвої [11], О. Кулик [15], Л. Молчанової [20], Т. Ніколаєвої [22], Г. Павлуцького [26], Г. Стельмашук [30], Р. Чугай [39] та ін. Розглянемо деякі з них.

Одними із перших у 1920-ті рр. до проблеми типологізації, технік виготовлення та художнього оздоблення українських сорочок звернулися Г. Павлуцький («Історія українського орнаменту», Київ,

1927 р.) [26] та В. Білецька («Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация», Львів, 1929 р.) [2]. Мистецтвознавцю Г. Павлуцькому вдалося висловити власний оригінальний погляд на історію розвитку української орнаментики від VII–VIII ст., коли характерною ознакою в господарському побуті українців стала торгівля з віддаленими народами Близького та Далекого Сходу, Візантії, окремих країн Європи, й до сучасних авторів часів. Науковець розглядає українську народну орнаментiku у кількох напрямках її розвитку, які визначає, як: «звірина» (зооморфна), «геометрійна», «візантійська», «дивоглядна» (доби Відродження). Застосовуючи цю типологію до технології художнього оздоблення сорочок, Г. Павлуцький стверджував, що українські вишиванки композицією, мотивами орнаменту, характером малюнку «скидаються на твори античного геометрійного стилю», що, у свою чергу, надає підстави вважати українську геометричну орнаментiku «за уламок сивої старовини» [26; 19].

В. Білецька дослідила історичні передумови, що вплинули на крій сорочок із різних регіонів України; проаналізувала характер художнього оздоблення локальних типів натільного вбрання; надала ілюстративні пояснення. Розглядаючи орнаментацию українських сорочок, авторка наголосила, що оздоблення народного вбрання нерідко настільки органічно поєднувалося з кроєм, що інколи ускладнювало розмежування оздоблення сорочки від способу її зшивання. В. Білецька також акцентувала, що кольорова гама українських сорочок знаходиться у безперервній залежності від таких характеристик як: побутова функція одягу (святкова чи буденна); вік особи, яка її носить; календарний період (так звані, «пісні» сорочки, які носили упродовж церковних постів) [2].

Художні властивості українського вишитого орнаменту опинилися у центрі уваги дослідження О. Кулик «Українське народне художнє вишивання» (Київ, 1958 р.) [15]. Етномистецтвознавець розглянула орнаментiku народного вбрання як важливу матеріальну частину етнічної культури українців, висловлену мистецькими засобами; проаналізувала художні властивості та функціональні особливості етнодекору сорочок, визначила їх специфіку та світоглядне значення.

Художні особливості народних тканин, вишивки і вбрання Яворівського району Львівської обл. опинилися у центрі уваги Р. Чугай «Народне декоративне мистецтво Яворівщини» (Київ, 1979 р.) [39]. Розглядаючи сорочку серед комплексу народного вбрання бойків, науковець акцентує на таких її властивостях, як: особливості крою (лінії силуету, форми і контури рукавів, коміра, клинців, манжетів тощо), техніка виготовлення, типи оздоблення, розміщення вишивки. Особливу увагу дослідниці приділено декоруванню бойківських сорочок, рукава яких прикрашалися 3–4 поперечними, ритмічно розміщеними смугами по всій площині, або тканими горизонтальними червоними смугами. На думку Р. Чугай, бойківська сорочка набула різних форм і диференцій за типом тканини і принципами декору, водночас добре зберегла давні локальні особливості.

Розвиток народної вишивки на прикладі Полтавського регіону став об'єктом дослідження відомого українського етномистецтвознавця Т. Кари-Васильєвої («Полтавська народна вишивка», Київ, 1983 р.) [11]. Помітне місце у її науковому аналізі посідають етнографічні та мистецтвознавчі джерела, а також власний польовий матеріал, віднайдений авторкою під час експедиційних розвідок. Т. Кара-Васильєва зокрема наголошує, що по всій Україні поширений так званий тип полтавської сорочки (білим по білому), адже саме на Полтавщині спостерігалася найраніша організація вишивального промислу та формування широкої мережі артіль, виробу яких розповсюджувалися по Україні. Т. Кара-Васильєва акцентує, що в полтавській вишивці існують умовні зображальні та незображальні орнаменти. До першої групи належать рослинні та рослинно-геометричні мотиви, до другої – геометричні. Спільний для всіх типів образний зміст орнаментации полягає в тому, що його малюнки мають сильний «емоційний початок», виражений у формі, колірному вирішенні та композиційно-ритмічній побудові.

Сорочку як окремий елемент одягового комплексу традиційного вбрання українців розглянуто у монографіях відомої вітчизняної дослідниці народного одягу Т. Ніколаєвої. В її наукових працях «Традиційний селянський одяг Київщини. Етнографія Києва і Київщини» (Київ, 1986 р.) [23] та «Український народний одяг: Середня Наддніпрянщина» (Київ, 1987 р.) [24] на тлі детального аналізу розвитку одягу українців XIX – початку XX ст. викладено систематизовану інформацію щодо сорочки як особливого виду одягу, який виступав єдиним типом натільного вбрання по всій Україні майже до початку XX ст. Авторка надає характеристику регіональним варіантам крою сорочки; наголошує на конструктивних відмінностях між чоловічим та жіночим натільним одягом; аналізує орнаментацию сорочок, яка переважно виконувалася техніками ткацтва або вишивання; надає відомості щодо технік оздоблення та принципів розміщення орнаментации. Т. Ніколаєва доводить, що колористика орнаментів українських сорочок та композиційна побудова малюнків залежала від локальних традицій, що, у свою чергу, вплинуло на формування кількох типів українських сорочок: поліського, полтавського, південно-київського та центрально-київського.

Сорочка, як основний компонент жіночого та чоловічого комплексу вбрання поліського регіону, представлена у розділі «Одяг», підготовленому українськими науковцями Л. Молчановою та Г. Стельмашук для колективної монографії «Полісся. Матеріальна культура» (Київ, 1988 р.) [20]. Наковці надали інформацію щодо виробничих матеріалів, які використовувалися для виготовлення сорочок, розглянули конструктивні елементи натільного вбрання, проаналізували художні орнаменти сорочок (ткані та вишиті), з'ясували місця їхнього розташування на виробі. Останнє, за визначенням науковців, пов'язувалося з типом крою натільного одягу: «поликові» сорочки прикрашалися на поликах, верхній частині рукавів, на грудях, манжетах та комірці; орнаментовка сорочок «на гестках» розташовувалася довільно і багато в чому залежала від смаку виконавця.

Важливого значення для розуміння особливостей виготовлення та декорування українських сорочок відіграв ілюстративний матеріал, уміщений в художніх альбомах з коментарями відомих учених етномистецтвознавців: О. Кульчицької («Народний одяг Західних областей УРСР: кольорові таблиці», Київ, 1959 р.) [16], К. Гуслистого та С. Колоса («Українське народне мистецтво: Вбрання», Київ, 1961 р.) [37], В. Бойко «Українські народні традиції в сучасному одязі», Київ, 1970 р.) [3], Д. Кривач та Г. Стельмашук («Український народний одяг XVII – початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського», Київ, 1988 р.) [38], Т. Косміної та З. Васіної («Українське весільне вбрання: етнографічні реконструкції», Київ, 1989 р.) [14].

В ілюстрованому виданні К. Матейко «Український народний одяг: етнографічний словник» (Київ, 1977 р.) [18] за принципом етнографічного районування детально виділено типи оздоблення сорочок. Варто зауважити, що дослідниця слушно посилається на такі джерела інформації, як старовинні пам'ятки літератури, художні мініатюри, фрески, мозаїку, мемуарну історіографію, історико-етнографічні книги кінця XVIII – поч. XIX ст., колекції провідних історичних, етнографічних та краєзнавчих музеїв УРСР. Такий ґрунтовний дослідницький підхід дозволив визначити основні факти для вивчення крою й художнього оформлення окремих компонентів вбрання (безпосередньо сорочок), територіального розміщення типових комплексів народної ноші.

Чільне місце у вивченні особливостей декорування сорочки посідають матеріали наукової періодики: публікації на сторінках відомих радянських часописів – «Народна творчість та етнографія» (з 2011 р. – «Народна творчість та етнологія»), «Матеріали з етнографії та художнього промислу», «Лексикографічний бюлетень», «Образотворче мистецтво» (Київ), «Радянська етнографія» (Москва). Традиційну сорочку як помітне явище української культури вивчали такі дослідники (етнологи, етномистецтвознавці, культурологи) як: І. Гургула [7], І. Добрянська та І. Симоненко [9], Я. Кожоляно [12], О. Командиров [13], Т. Ніколаєва [22], О. Полянська [28], А. Поріцький [29], Г. Стельмашук [30] інші науковці. Розглянемо кілька публікацій.

Мистецький аналіз вишивки західних областей України надала І. Гургула [7]. Авторка не лише виділила архаїчні геометричні мотиви в українському народному вбранні (зокрема у сорочках), які мають особливу ментальну ознаку й стильову красу, але й акцентувала на колоритній цілісності українських орнаментів, де кожен колір зливається у спільний панівний тон. На думку науковця, саме це засвідчує локальну приналежність народної орнаментики: темно-червоний – Городенка, ясно-червоний – Коломия, чорний – Поділля над Дністром, оранжевий – Гуцульщина, білий – Бойківщина тощо. Аналізуючи побачене дослідниця писала: «Назагал вишивають багато й залюбки скрізь, дівчата і старші жінки, а спеціалісти-швалі ціняться високо і славляться по селах цілої округи» [7; 16].

Дослідження українського орнаменту вишивки Закарпаття стало основою публікації І. Добрянської та І. Симоненко [9]. Користуючись даними археології, мистецтвознавці довели, що композиційна побудова орнаментальних мотивів західних областей України є вагомою складовою загальноукраїнського орнаментального мистецтва, що базується на стародавніх східнослов'янських традиціях, про що зокрема свідчить культура орнаменту та його колористика. При цьому учені визначають локальні межі побутування різних типів орнаменту: рослинного, геометричного, зооморфного; аналізують джерела походження для створення майстрами нових мотивів малюнків; розглядають техніку народної вишивки («низь» або «низина», «гладь» або «гапт», «хрест», «мережка» або «вирізування», «ланцюжок», «позаголковий стіжок») тощо.

Детальну характеристику традиційної сорочки з Рахівського району Закарпатської обл. надає О. Командиров в публікації «Народний костюм Ряхівщини» [13]. Автор описує елементи крою та шиття з позначенням їх локальних назв: «пазушка» (виріз на грудях), «дуди» (манжети), «цирки» (візерунчаті різнобарвні шви); аналізує види вишивки («хрест», «низина», «скована», «пацьоркова») та графічні малюнки, що поєднуються і будують візерунок («ружова», «соснова», «бубличкова» тощо).

Сорочку як один із класичних елементів традиційного вбрання Черкащини розглянуто в публікації Т. Ніколаєвої [22]. Авторка зокрема наголошує, що натільне вбрання зазначеного регіону за кроєм,

оздобленням та характером еволюції має власні локальні особливості. Так, крій сорочок має два основних типи: з уставками (плечовими вставками) та суцільними рукавами; відповідно до крою оформлюється рукав: зливається з уставкою або збирається в горловині разом із пілками стану сорочки. На жаль, авторка залишає поза власною дослідницькою увагою типи оздоблення сорочок Черкаського краю, зазначаючи лише, що процес оздоблення сорочок завдяки застосуванню нових технік ручної вишивки стає менш трудомістким.

Типи й особливості декорування селянських сорочок Житомирського краю розглянуто у публікації Г. Стельмашук «Традиційний одяг Житомирщини» [30]. Авторка наголошує, що у згаданому регіоні їх існувало три основних типи: тунікоподібні, з поликами та на кокетках. Науковець детально розбирає крій та складові елементи кожної із зазначених локальних назв (наприклад, «ластувки», «цвіклі», «підручники» – клиночки тканини під рукава). Помітне місце в аналізі сорочок, наданому Г. Стельмашук, посідає їхнє оздоблення. Зокрема авторка пише, що у північних та північно-західних районах області переважало декорування тканин червоного і чорного кольорів («перебором», «перетичкою»); у південних – вишивання «хрестом». Орнамента, виходячи з назв її окремих елементів, на думку Г. Стельмашук, мала анімалістичне («собачки», «гусочки», «павучки» тощо) та рослинне трактування («гречка», «хміль», «листя дуба» тощо). Поруч із ускладненими орнаментальними мотивами виступали й простіші геометричні мотиви, наприклад, ромби.

Таким чином, аналіз історіографії другого періоду довів, що від початку 1920-х і до кінця 1980-х рр. активно розвивався новий, етномистецтвознавчий напрям досліджень української традиційної сорочки.

Висновки. Досить умовно у заявлених хронологічних межах проведено розподіл наукових джерел із вивчення української сорочки на два періоди. Перший з них охоплює другу пол. XIX ст. – 1922 р. і представлений іменами таких учених: О. Афанасьєв-Чужбинський, Ф. Вовк, Я. Головацький, Г. Данилевський, М. Максимович, В. Милорадович, Б. Познанський, Н. Степовий, М. Сумцов, П. Чубинський, В. Шухевич. У той період вивчення духовної та матеріальної культури українців сформувалось і розвинулось в окремий напрям наукового студювання, вивчення селянського одягу українців проходило переважно в етнографічній площині. Другий період – 1923–1990 рр. – пов'язаний з утворенням УРСР, коли у радянській науці сформувався самостійний етномистецтвознавчий напрям дослідження народного вбрання. З'ясовано, що історіографія цього періоду представлена працями таких науковців: В. Білецька, І. Гургула, І. Добрянська, Т. Кара-Васильєва, Я. Кожоляно, О. Командиров, О. Кулик, Л. Молчанова, Т. Ніколаєва, Г. Павлуцький, О. Полянська, А. Поріцький, І. Симоненко, Г. Стельмашук, Р. Чугай. Цим науковцям значною мірою вдалося виявити регіональні мистецькі ознаки у декоруванні натільного типу вбрання (колеристика, композиційна побудова малюнків, їх варіативність тощо).

Список використаної літератури

1. **Афанасьев-Чужбинский А.** Бытъ малорусскаго крестьянина (преимущественно въ Полтавской губернии). *Вѣстникъ Императорскаго Русскаго географическаго общества*. 1855. № 13. С. 129–156.
2. **Білецька В.** Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментація. *Матеріали до етнології та антропології*. Львів, 1929. Т. 21–22. Ч. 1. С. 43–109.
3. **Бойко В.** Українські народні традиції в сучасному одязі. Київ : Реклама, 1970. 134 с.
4. **Варивончик А.** Еволюція розвитку українського одягу з вишивкою як культурно-історичне становлення. *Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття»*, м. Київ, 16–17 жовт. 2014 р. Київ, 2014. С. 140–150.
5. **Вовк Х.** Одежа. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Том II. Петроград : Общественная польза, 1916. С. 543–595.
6. **Головацкий Я.** О народной одежде и убранстве русинов, или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии. Санкт-Петербург, 1877. 85 с.
7. **Гургула І.** Народне мистецтво західних областей України. *Образотворче мистецтво*. 1941. № 5. С. 15–16.
8. **Данилевский Г. П.** *Сочинения Г. П. Данилевскаго*. Томъ третій. Чумаки. Изъ путевыхъ замечокъ 1856 г. о нравахъ и обычаяхъ украинскихъ чумаковъ. Санкт-Петербургъ : Изданіе А.Ф. Маркса, 1901. 212 с.
9. **Добрянська І., Симоненко І.** Типи та колорит західноукраїнської народної вишивки. *Народна творчість та етнографія*. 1959. № 2. С. 75–83.
10. **Ефименко П.** Старинная одежда и принадлежности домашнего быта слобожан. *Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1887 г.* Вып. 1. Харьков, 1887. С. 171–181.
11. **Кара-Васильєва Т.** Полтавська народна вишивка. Київ : Наукова думка, 1983. 136 с.
12. **Кожоляно Я.** Традиційний народний одяг українців Північної Буковини. *Народна творчість та етнографія*. 1988. № 5. С. 45–51.
13. **Командиров О.** Народний костюм Ряхівщини. *Народна творчість та етнографія*. 1959. № 3. С. 82–88.
14. **Косміна Т., Васіна З.** Українське весільне вбрання: етнографічні реконструкції. Київ : Мистецтво, 1989. 18 окр. лист. в обкл.

15. **Кулик О.** Українське народне художнє вишивання. Київ : Держ. вид-во обзотв. мистец. і муз. л-ри УРСР, 1958. 72 с.
16. **Кульчицька О.** Народний одяг Західних областей УРСР : кольорові таблиці. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. 74 табл.
17. **Максимович М.** Дни и мѣсяцы украинскаго селянина. *Собрание сочинений М.А. Максимовича. Томъ II.* Київ : Типографія М. П. Фрица. 1877. С. 463–524.
18. **Матейко К.** Український народний одяг : *етнографічний словник*. Київ : Наукова думка, 1977. 224 с.
19. **Милорадович В.** Житє-бытє лубенскаго крестьянина. Киев : Тип. Императ. ун-та св. Владимира, 1904. 310 с.
20. **Молчанова Л., Стельмащук Г.** Одежда. *Полесье. Материальная культура*. Киев : Наукова думка, 1988. С. 334–365.
21. **Нікішенко Ю.** Окремі аспекти звертання до орнаменту в науковій літературі XIX–XX століть. *Мастеріум*. 2005. Вип. 19. С. 68–75.
22. **Ніколаєва Т.** Деякі особливості розвитку народного жіночого одягу Черкащини. *Народна творчість та етнографія*. 1971. № 4. С. 59–72.
23. **Ніколаєва Т.** Традиційний селянський одяг Київщини. *Етнографія Києва і Київщини. Традиції й сучасність*. Київ : Наукова думка, 1986. С. 83–128.
24. **Николаева Т.** Украинская народная одежда: Среднее Поднепровье. Киев : Наукова думка, 1987. 246 с.
25. **Олійник М.** Традиційне вбрання українців у повсякденності міста: друга половина XIX – початок XX ст. (на матеріалах м. Києва) : дис. канд... іст. наук / НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського. Київ, 2017. 218 с.
26. **Павлуцький Г.** Історія українського орнаменту. Київ : Вид-во АН України, Археологічний комітет 1927. 90 с.
27. **Познанский Б.** Одежда малороссов. Москва : тип. Общ. Р. П. книг, аренд. В. И. Вороновым, 1905. 34 с.
28. **Полянська О.** Особливості одягу населення Закарпаття. *Народна творчість та етнографія*. 1976. № 3. С. 23–29.
29. **Поріцький А.** Етнографічне дослідження Карпат. *Народна творчість та етнографія*. 1964. № 4. С. 21–24.
30. **Стельмащук Г.** Традиційний одяг Житомирщини. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 6. С. 77–82.
31. **Степовой Н.** Малорусская народная одежда. Козелецкий уезд. *Киевская старина*. 1893. № 12. С. 444–450.
32. **Степовой Н.** Малорусская народная одежда. Нежинский уезд. *Киевская старина*. 1893. № 5. С. 272–284.
33. **Сумцов Н.** Очерки народного быта (Изъ этнографической экскурсии по Ахтырскому уезду Харьковской губернии). Харьков : Типо-Литографія «Печатное Дѣло», 1902. 57 с.
34. **Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край**, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования : в 7 т. / собрал П. П. Чубинский. Т. III. Народный дневник. Санкт-Петербург : Тип. В. Безобразова и Комп., 1872. 486 с.
35. **Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край**, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования : в 7 т. / собрал П. П. Чубинский. Т. V. Песни любовные, семейные, бытовые и шуточные. Санкт-Петербург : Тип. Майкова, 1874. 1209 с.
36. **Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край**, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования : в 7 т. / собрал П. П. Чубинский. Т. VII. Вып. 2. Малоруссы Юго-Западного края. Санкт-Петербург, 1877. С. 343–608.
37. **Українське народне мистецтво: Вбрання** : альбом / за заг. ред. К. Гуслистого, С. Колоса. Київ : Держ. вид-во образотвор. мист. та літератури УРСР, 1961. 328 с.
38. **Український народний одяг XVII – початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського** / авт. та упоряд. Д. Кравич, Г. Стельмащук; ред. Ю. Гошко. Київ : Наукова думка, 1988. 272 с.
39. **Чугай Р.** Народне декоративне мистецтво Яворівщини. Київ : Наукова думка, 1979. 152 с.
40. **Шухевич В.** Гуцульська ноша. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Т. II. 1899. С. 120–139.
41. **Щибря В.** Народний одяг Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XXI століття: локальні особливості, розвиток : автореф. дис... канд. іст. наук / НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського. Київ, 2017. 19 с.

References

1. **Afanas'ev-Chuzhbinskij A.** Byt# malorusskago krest'janina (preimushhestvenno v# Poltavskoj gubernii). *V#stnik# Imperatorskago Russkago geograficheskago obshhestva*. 1855. № 13. S. 129–156.
2. **Biletska V.** Ukrainski sorochnky, yikh typu, evoliutsiia i ornamentatsiia. *Materialy do etnologii ta antropologii*. Lviv, 1929. T. 21–22. Ch. 1. S. 43–109.
3. **Boiko V.** Ukrainski narodni tradytsii v suchasnomu odiazii. Kyiv : Reklama, 1970. 134 s.
4. **Varyvonchuk A.** Evoliutsiia rozvytku ukrainskoho odiahu z vyshyvkoiiu yak kulturno-istorychne stanovlennia. *Zbirnyk materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky XXI stolittia»*, m. Kyiv, 16–17 zhovtnia 2014 r. Kyiv, 2014. S. 140–150.
5. **Vovk H.** Odezha. *Ukrainskij narod v ego proshlom i nastojashhem. Tom II*. Petrograd : Obshhestvennaja pol'za, 1916. S. 543–595.

6. **Golovackij Ja.** O narodnoj odezhde i ubranstve rusinov, ili rus'kih v Galichine i severo-vostochnoj Vengrii. Sankt-Peterburg, 1877. 85 s.
7. **Hurhula I.** Narodne mystetstvo zakhidnykh oblastei Ukrainy. *Obrazotvorche mystetstvo*. 1941. № 5. S. 15–16.
8. **Danilevskij G. P. Sochinenija G. P.** Danilevskago. Tom# tretij. Chumaki. Iz# putevyh# zametok# 1856 g. o nraвах# i obyčajah# ukrainskih# chumakov#. Sankt-Peterburg# : Izdanie A.F. Marksa, 1901. 212 s.
9. **Dobrianska I., Symonenko I.** Typy ta koloryt zakhidnoukrainskoi narodnoi vyshyvky. *Narodna tvorchist ta etnografia*. 1959. № 2. S. 75–83.
10. **Efimenko P.** Starinnaja odezhda i prinalozhnosti domashnego byta slobozhan. *Har'kovskij sbornik. Literaturno-nauchnoe prilozhenie k «Har'kovskomu kalendarju» na 1887 g.* Vyp. 1. Har'kov, 1887. S. 171–181.
11. **Kara-Vasylijeva T.** Poltavska narodna vyshyvka. Kyiv : Naukova dumka, 1983. 136 s.
12. **Kozholianko Ya.** Tradytiinyi narodnyi odiah ukrainsiv Pivnichnoi Bukovyny. *Narodna tvorchist na etnografia*. 1988. № 5. S. 45–51.
13. **Komandyrov O.** Narodnyi kostium Riakhivshchyny. *Narodna tvorchist ta etnografia*. 1959. № 3. S. 82–88.
14. **Kosmina T., Vasina Z.** Ukrainske vesilne vbrannia: etnografichni rekonstruktsii. Kyiv : Mystetstvo, 1989. 18 okr. lyst. v obkl.
15. **Kulyk O.** Ukrainske narodne khudozhnie vyshyvannia. Kyiv : Derzh. vyd-vo obazotv. mystets. i muz. l-ry URSR, 1958. 72 s.
16. **Kulchytska O.** Narodnyi odiah Zakhidnykh oblastei URSR : kolorovi tablytsi. Kyiv : Vydavnytstvo AN URSR, 1959. 74 tabl.
17. **Maksimovich M.** Dni i m#sjacy ukrainskago seljanina. *Sobranie sochinenij M.A. Maksimovicha. Tom# II.* Kiev# : Tipografija M. P. Frica. 1877. S. 463–524.
18. **Mateiko K.** Ukrainskyi narodnyi odiah : etnografichni slovnyk. Kyiv : Naukova dumka, 1977. 224 s.
19. **Miloradovich V.** Zhi'e-byt'e lubenskogo krest'janina. Kiev : Tip. Imperat. un-ta sv. Vladimira, 1904. 310 s.
20. **Molchanova L., Stel'mashuk G.** Odezhda. Poles'e. Material'naja kul'tura. Kiev : Naukova dumka, 1988. S. 334–365.
21. **Nikishenko Yu.** Okremi aspekty zvertannia do ornamentu v naukovi literaturi KhIKh–KhKh stolit. *Magisterium*. 2005. Vyp. 19. S. 68–75.
22. **Nikolaieva T.** Deiaki osoblyvosti rozvytku narodnoho zhinochoho odiahu Cherkashchyny. *Narodna tvorchist ta etnografia*. 1971. № 4. S. 59–72.
23. **Nikolaieva T.** Tradytiinyi selianskyi odiah Kyivshchyny. *Etnografia Kyieva i Kyivshchyny. Tradytii y suchasnist*. Kyiv : Naukova dumka, 1986. S. 83–128.
24. **Nikolaeva T.** Ukrainskaja narodnaja odezhda: Srednee Podneprov'e. Kiev : Naukova dumka, 1987. 246 s.
25. **Oliinyk M.** Tradytiine vbrannia ukrainsiv u povsiakdenosti mista: druha polovyna KhIKh – pochatok KhKh st. (na materialakh m. Kyieva) : dys. kand... ist. nauk / NAN Ukrainy, IMFE im. M. Ryl'skoho. Kyiv, 2017. 218 s.
26. **Pavlutskyi H.** Istoriia ukrainskoho ornamentu. Kyiv : Vyd-vo AN Ukrainy, Arkheolohichni komitet 1927. 90 s.
27. **Poznanskij B.** Odezhda malorossov. Moskva : tip. Obshh. R. P. knig, arend. V. I. Voronovym, 1905. 34 s.
28. **Polianska O.** Osoblyvosti odiahu naselennia Zakarpattia. *Narodna tvorchist ta etnografia*. 1976. № 3. S. 23–29.
29. **Poritskyi A.** Etnograficzne doslidzhennia Karpat. *Narodna tvorchist ta etnografia*. 1964. № 4. S. 21–24.
30. **Stelmashchuk H.** Tradytiinyi odiah Zhytomyrshchyny. *Narodna tvorchist ta etnografia*. 1980. № 6. S. 77–82.
31. **Stepovoj N.** Malorusskaja narodnaja odezhda. Kozeleckij uezd. *Kievskaja starina*. 1893. № 12. S. 444–450.
32. **Stepovoj N.** Malorusskaja narodnaja odezhda. Nezhtinskij uezd. *Kievskaja starina*. 1893. № 5. S. 272–284.
33. **Sumcov N.** Ocherki narodnogo byta (Iz# jetnograficheskoi jekskursii po Ahtyrskomu u#zdu Harkovskoj gubernii). Har'kov : Tipo-Litografija «Pechatnoe D#lo», 1902. 57 s.
34. **Trudy jetnograficheskostatisticheskoi jekspedicii v Zapadno-Russkij kraj**, snarjazhennoj Imperatorskim Russkim geograficheskim obshhestvom. Jugo-Zapadnyj otdel. Materialy i issledovanija : v 7 t. / sobral P. P. Chubinskij. T. III. Narodnyj dnevnik. Sankt-Peterburg : Tip. V. Bezobrazova i Komp., 1872. 486 s.
35. **Trudy jetnograficheskostatisticheskoi jekspedicii v Zapadno-Russkij kraj**, snarjazhennoj Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshhestvom. Jugo-Zapadnyj otdel. Materialy i issledovanija : v 7 t. / sobral P. P. Chubinskij. T. V. Pesni ljubovnye, semejnye, bytovye i shutochnye. Sankt-Peterburg : Tip. Majkova, 1874. 1209 s.
36. **Trudy jetnograficheskostatisticheskoi jekspedicii v Zapadno-Russkij kraj**, snarjazhennoj Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshhestvom. Jugo-Zapadnyj otdel. Materialy i issledovanija : v 7 t. / sobral P. P. Chubinskij. T. VII. Vyp. 2. Malorussy Jugo-Zapadnogo kraja. Sankt-Peterburg, 1877. S. 343–608.
37. **Ukrainske narodne mystetstvo**: Vbrannia : albom / za zah. red. K. Huslystoho, S. Kolosa. Kyiv : Derzh. vyd-vo obrazotvor. myst. ta literatury URSR, 1961. 328 s.
38. **Ukrainskyi narodnyi odiah KhVII – pochatku KhIKh st. v akvareliakh Yu. Hlohovskoho** / avt. ta uporiad. D. Krvavych, H. Stelmashchuk; red. Yu. Hoshko. Kyiv : Naukova dumka, 1988. 272 s.
39. **Chuhai R.** Narodne dekoratyvne mystetstvo Yavorivshchyny. Kyiv : Naukova dumka, 1979. 152 s.
40. **Shukhevych V.** Hutsulska nosha. *Materiialy do ukrainsko-ruskoj etnolohii. Tom II.* 1899. S. 120–139.
41. **Shchybria V.** Narodnyi odiah Serednoi Naddnyprianshchyny kintsia KhIKh – pochatku KhKhI stolittia: lokalni osoblyvosti, rozvytok : avtoref. dys... kand. ist. nauk / NAN Ukrainy, IMFE im. M. Ryl'skoho. Kyiv, 2017. 19 s.

ИССЛЕДОВАНИЯ УКРАИНСКОЙ СОРОЧКИ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ТРАДИЦИОННОЙ ОДЕЖДЫ В РАБОТАХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УЧЕНЫХ (ВТОРАЯ ПОЛ. XIX ВЕКА – 80-е ГОДЫ XX ВЕКА)

Шнуренко Татьяна Валентиновна – старший преподаватель кафедры народно-песенного и хорового искусства, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Выявлена степень изученности украинской традиционной рубашки как важного элемента народного строя в научных трудах отечественных ученых. Проанализированную академическую литературу рассмотрено в рамках двух хронологических периодов: 1) вторая половина XIX в. – 1922 год, когда изучение духовной и материальной культуры украинцев сформировалось и развилось в отдельное направление научной (преимущественно этнографической) деятельности; 2) 1923–1990 годы (период СССР), когда исследование народного костюма украинцев выделилось в отдельное этноискусствоведческое направление.

Ключевые слова: украинская сорочка, этноискусствоведение, украинская культура, традиционная нательная одежда, особенности декорирования, колористика.

RESEARCH OF UKRAINIAN SHIRT AS A COMPONENT OF TRADITIONAL CLOTHING IN THE WORKS OF DOMESTIC SCIENTISTS (SECOND HALF OF THE XIX CENTURY – 80 TH OF THE XX CENTURY)

Shnurenko Tetiana – Senior Lecturer, Department of Folk Song and Choral Art, Kiev National University of Culture and Arts, Kiev

The article reveals the degree of knowledge of the Ukrainian traditional shirt as an important element of the national system in the scientific works of domestic scientists. The academic literature analyzed in the publication was considered in two chronological periods: 1) the second half of XIX – 1922, when the study of the spiritual and material culture of Ukrainians formed and developed in a separate direction of scientific (mainly ethnographic) activity; 2) 1923–1990 (the period of the USSR), when the study of the folk costume of the Ukrainians stood out in a separate ethno-artistic direction.

Key words: Ukrainian shirt, ethnic art history, Ukrainian culture, traditional underwear, decoration features, colorist.

UDK 391(477)

RESEARCH OF UKRAINIAN SHIRT AS A COMPONENT OF TRADITIONAL CLOTHING IN THE WORKS OF DOMESTIC SCIENTISTS (SECOND HALF OF THE XIX CENTURY – 80 TH OF THE XX CENTURY)

Shnurenko Tetiana – Senior Lecturer, Department of Folk Song and Choral Art, Kiev National University of Culture and Arts, Kiev

The aim of the article was to identify the degree of study of the Ukrainian traditional shirt as an important element of the national order in the scientific works of domestic scientists during the second half of the nineteenth century – the end of the 1980s (ethnological and art studies).

Research methodology. The historical-chronological method allowed to objectively analyze the historiography of the study of the Ukrainian shirt, the structural and typological method - to conduct conditional periodization of the works of domestic scientists.

Results. Within the stated chronological limits, the division of scientific sources for the study of the Ukrainian shirt into two periods is rather conditional. The first of them covers the second half of the nineteenth century – 1922 and is represented by the names of the following scientists: O. Afanasyev-Chuzhbinsky, F. Vovk, Y. Golovatsky, G. Danilevsky, M. Maksimovich, V. Miloradovich, B. Poznański, N. Stepovy, M. Sumtsov, P. Chubinsky, V. Shukhevych and others. During this period, the study of the spiritual and material culture of Ukrainians was formed and developed into a separate area of scientific study, the study of peasant clothing of Ukrainians was conducted mainly in the ethnographic plane. The second period – 1923–1990 – was associated with the formation of the USSR, when in Soviet science formed an independent ethno-art direction of the study of folk attire. It is found that the historiography of this period was represented by the works of the following scholars: V. Biletska, I. Gurgul, I. Dobrianska, T. Kara-Vasilyeva, Y. Kozholyanko, O. Komandirov, O. Kulyk, L. Molchanova, T. Nikolaev, H. Pavlutskyi, O. Polyanskaya, A. Poritsky, I. Symonenko, H. Stelmashchuk, R. Chugay. These scientists were largely able to identify regional artistic features in the decoration of body type of clothing (color, compositional drawing, variations etc.).

Novelty. The scientific novelty of the article is to identify two chronological periods of scientific study of the Ukrainian shirt – ethnographic and ethno-art history.

The practical significance. The materials and results of the study can be used in the further scientific development of the art history problems associated with the Ukrainian shirt, to deepen knowledge in the history of ethnic art.

Key words: Ukrainian shirt, ethnic art history, Ukrainian culture, traditional underwear, decoration features, colorist.

Надійшла до редакції 10.11.2019 р.